կաթողիկոսին ամենացաւալի և անակնկալ հիւանդութեան և Էջմիածնի վանդալից կացութեան վերայ, վասն զի կաթողիկոսին հիւանդութիւնն, եթէ ստոյգ է, առաւել վնասակար է ազգին՝ քան թէ նրա վախճանումը։"

„Դարձեալ կասեմք, եթէ ստոյգ են այս տեղեկութիւնք, ազգը պարտի աճապարել ապահովելու Էջմիածնայ կաթողիկոսութեան վարչական գործոց վիճակը, վասն զի Էջմիածնի բոլոր իրաւունքները կրնան վտանգի հանդիպիլ, և այնուհետև ազգին ամեն ջանքն ու աշխատութիւնք կարող չը լինին եղած վնասները դարմանելու"։

Եւ մեք կաւելցնեմք ըսել՝ գոգցես բնութիւն դարձեր է մեզի որ և է ծագելիք վնասէ կամ վտանգէ առաջ անտարբեր մընալ, ամենկերպ նախատեսութեան, զգուշութեան խորհրդոց և անկեղծ դիտողութեանց կարևորութեան չը տալ, և երբ ոմանց կողմէ նախատեսեալ վնասը կամ վտանգն յառաջ գայ, այն ատեն յուզիլ, իրար անցնիլ և բարձրագոչ գոռում գոչումներով ու ազաղակներով օդը թնդացնել։

Գուցէ ծանր թուին մեր այս մի քանի տողերը, բայց զմեզ մեղադրելու իրաւունք չունին, զի մեր դիտել տուած կէտը բացայայտ իրողութիւն մ՝ է փորձառութեան վրայ հիմնեալ է, և երբ իրողութիւնը կը խօսի, կանխակալ կարծիքներ պէտք է լռեն։

Ո՞վ գիտէ թէ Մանկունի եպիսկոպոս ինչեր չէ գործեր՝ որք դեռ ծածկուած կը մնան և Ազգին (պաշտօնական մարմնոց) թուլութենէն խրախուսեալ՝ տակաւին ինչեր պիտի չընէ և ինչ դերեր չը պիտի խաղայ Ազգին գլխուն։

Մեք իբրև հրապարակի մարդ՝ ազգային սոյն կենսական խնդրոյն նկատմամբ Լոյսի մէջ մեր կարծիքն հրապարակաւ յայտնելը բաւական չը համարելով՝ որոշած եմք Ազգ. Ժողովոյ մէջ ալ հարցում ուղղել առ Ազգային Վարչութիւն, բացատրութիւն խնդրելու համար թէ ինչ ըրած է այս մասին, ինչ կը խորհի, որպիսի տեղեկութիւններ ունի, և ինչ պիտի ընէ։

Ինչպէս որ կը պահանջէ մեր ազգային շահը, մեք այս մասին լռելէ չը պիտի դադրիմք, մինչև որ գործոց վիճակը պարզուի, օրինաւոր համարատուութիւն լինի և օրինաւոր հսկողութիւն ի գործ դրուի, որովհետև Էջմիածնի Ս. կաթողիկոսը թէպէտ Ազգին Ընդհանրական կաթողիկոսն է, սակայն Ազգին առջև պատասխանատուութենէ ազատ չէ երբէք և չը կրնար լինիլ քանի որ կաթողիկոսութիւնն Ազգինն է և միայն Ազգը բացարձակ տէր է ազգային ամենայն շահուց և իրաւանց, և հետևաբար կաթողիկոս, Պատրիարք, Առաջնորդ, Վարդապետ, Քահանայ և Սարկաւագ ազգային —եկեղեցւոյ մէջ պաշտօնեաներ են, ազգային և եկեղեցւոյ նուիրական շահերն ու իրաւունքներն անվթար պահպանելու պաշտօն և պարտականութիւն ունին, և ոչ թէ ըստ հաճոյս գործելու և շարժելու ազատ են։

Այնպիսի բացարձակ ազատութիւն տըրուած չէ և ոչ ալ կուն, և հարկաւ չը կրնար տրուիլ, քանի որ այդ պաշտօնեաները մարդ են, որք կրնան սխալիլ, և հետևապէս Ազգին և եկեղեցւոյ մեծ վնաս հասցնել՝ ազէկ ընելու նպատակաւ, որ անուանելի չէ։

(Լոյս)

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

«Մշակի» № 90-ի մէջ տպված Էջմիածնի պրոկուրորի նամակը բացատրութիւն է տալիս Էջմիածնի գումարների գործադրութեան մասին։ Բայց զարմանալի է որ պ. պրոկուրորը իր նամակի մէջ յիշում է միայն 1866 և 1867 թուերի հաշիւները, իսկ հետեւեալ տարիների գումարների մասին յայտնի չէ ինչի լռում է։

—

Հայերը զարմանալի մարդիկ են. գրում են հայ լրագրին մայիսին, փոխանակ յունվարին, կամ մինչև անգամ նախընթաց տարվայ դեկտեմբերին գրվելու,—և յետոյ դժգոհ են, որ նրանց չեն ուղարկում ամբողջ տարվայ համարները ըստ կզրից։ Եթէ կամենում էք ամբողջ տարվայ համարները ստանալ, պէտք է վաղօրօք գրվէք և ոչ թէ մայիսին գրվելով՝ պահանջէք յունվարի համարները։ Մենք «Մշակը» ճշմարիտ է տըպում ենք փոքր ինչ աւելի քան թէ բաժանորդ ունենք, բայց չենք կարող յունվարին հոգով սրբով խմանալ որ մայիսին գրվողներ կը լինեն ամբողջ տարվայ համար։ Բաժանորդների թիւ աւելանալով, աւելացնում ենք և օրինակների թիւը, բայց այն րոպէից, երբ նոր բաժանորդներ ենք ստանում, և ոչ թէ առաջին համարից, որ նորից չարել ու տպել չենք կարող։

—

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻՑ մեզ գրում են։ «Մասիսի» յօդուածը, որ արտատպվեցաւ «Մշակի» մէջ և որի նպատակն էր հաշիւ պահանջել Էջմիածնից, մեծ ներգործութիւն ունեցաւ այստեղի մի անձի վրա, որի մասին ակնարկութիւն կար, թէ նրան յանձնվում են Էջմիածնի փողերը Բօրսայում խաղալու համար։ Այդ անձը որոնում է այժմ մի գրող, որպէս զի պատասխանի «Մասիս» լրագրին, անդադար կրկնելով թէ՝ ինչ փող, ինչ Էջմիածին, ինչ Կրեսոս, ոտեղից, ուր....»

—

Մեզ գրում են ԵՐԵՒԱՆԻՑ հետեւեալը։ «Այստեղի փոստատան մէջ զարմանալի բաներ են պատահում. փոստատան ծառայողները երբ մի գիրք են հանում որ ուրիշ քաղաքից է ստացված, փոխանակ տիրոջը յանձնելու այդ գիրքը, առանց այլ և այլութեան իրանց համար են պահում։ Երբ նամակի ծրարից զգում են որ նրա մէջ ֆոտոգրաֆիական պատկեր կայ, բաց են անում նամակը և լուսանկարը իրանց համար են պահում։ Ես կարող եմ այն տիկինների և պարոնների ազգանուններն ասել, որոնց անունով ուղարկված գրքերն ու լուսանկար պատկերները փոստատան ծառայողների մատ մնացին, փոխանակ յանձված լինելու իրանց տէրերին։ Եթէ փոստատան կառավարիչը համարձակվի հերքում գրել «Մշակին» այն ժամանակ ես կը յայտնեմ այն անձերի ազգանունները, որոնց սեփականութիւնը փոստը իրան է սեփականացրել։ Քաղաքի շատ նշանաւոր մարդկանց հետ փոստատունը չէ համարձակվում այս տեսակ բաներ անել, այլ միջին դասակարգի մարդկանց հետ։»

—

ՇԱՄԱԽՈՒՑ մեզ գրում են։ «Ապրիլի 4-ին Շամախի եկան երկու հոգի միսիոնարական ընկերութեան քարոզիչներից, որոնցից մինը ամերիկացի էր և թուրքերէն լեզու լաւ իմացող՝ իսկ միւսը թիւրքիացի հայ պ. Գրիգորեան։ Գալուց յետոյ մի քանի օր Գրիգորեան հայերէն քարոզների մի շարք սկսում է կարդալ հայ-բողոքականների ժողովարանում։ Նրա քարոզները այնքան ճարտար և գրաւիչ են լինում որ ժողովարանը լցվում է ոչ թէ միայն հայ-բողոքականներով և հայ-լուսաւորչականներով, բայց և ռուս աստիճանաւորներից ոմանք և նրանց թբուում քաղաքագլուխը ներկայ են գտնվում այդ քարոզներին։ Մի անգամ ես ամերիկացին քարոզց թուրքերէն լեզուով. քարոզին ներկայ էին և բազմաթիւ թուրքեր։ Քարոզիչները իրանց ատենախօսութեան նիւթը թէև վերցնելով սուրբ գրքերից, առաւել իրական կեանքի մտաւոր և բարոյական պահանջների վրա էին խօսում։ Մայիսի 11-ին պարոնները մեկնեցան քաղաքից։»

—

Ս. Պետերբուրգի լրագիրներում կարդում ենք պաշտօնական հերքումն այն լուրի, իբր թէ Դէսէ Գելֆման վիժել է երեխային։ Բժշկների քննութենից երևում է որ նրա յղութիւնը շարունակում է իր բնական և կանոնաւոր զարգացումը։ Պաշտօնական հաղորդութենից երևում է որ կալանաւորվածի հետ շատ լաւ են վարվում բանտի մէջ։

—

Լրագիրները հաղորդում են որ մայիսի 15-ին Ս. Պետերբուրգի քաղաքագլուխ ընտրվեցաւ Գլազունով։ Միւս կանդիդատները հրաժարվեցան քուէարկութենից։

—

Յիշեցնում ենք մեր ընթերցողներին, որ այսօր, մայիսի 23-ին լինելու է Արծրունու թատրոնում թիւրքաց Հայաստանից այս օրերս վերադարձած պ. Թոխմախեանի դասախօսութիւնը հայերէն լեզուով «Թիւրքաց Հայաստանի» մասին։ Պ. Թոխմախեան ցոյց կը տայ իր դասախօսութեան ժամանակ թէ Վանի կողմերի և թէ Դիարբէքրի հայերի գործած կերպարները։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՖՐԱՆՍԻԱ

—

Նորերումս Մարսելի մէջ կոմունիստների մի ցոյց կատարվեցաւ Գէսսա Գելֆմանի մահուան պատիժը արգելելու նպատակով։ Ինչպէս հաղորդում են լրագիրները, թէպէտ այդ նպատակով ժողովը արգելվեցաւ ֆրանսիական պոլիցիայից, բայց այնուամենայնիւ կոմունիստների ցոյցը կայացաւ և աւելի մեծ չափեր ունէր, քան թէ նա նրկարագրված էր ֆրանսիական պաշտօնական հաղորդութիւնների մէջ։ Չը նայելով պոլիցիայի արգելմանը, այն տան առաջ, որտեղ պէտք է կայանար այդ ժողովը, հաւաքվեցաւ մօտ 3,000 մարդ, որոնք սկսեցին կռուել պոլիցիայի հետ, այնպէս որ հարկաւոր եղաւ զօրքերի միջամտութիւնը։ Այդ ցոյցին մասնակցողները մի քանի խումբերի բաժանվեցան, երբ եկաւ յայտնի Պաուլա Մինկ-կոմունիստ կինը և ամբոխի գլուխը անցաւ։ Նրա առաջնորդութեամբ ամբոխը յեղափոխական ագաղակներով անցաւ քաղաքի մէջ։ Հրապարակի վրա խումբերը նորից միացան և մի քանի անձինք սկսեցին պարներ, որոնք կարողանային մատչելի անել նրա համար այս անդադար շարժուն, միշտ գեղեցիկ տարրի հիանալի տեսքերը և արտաքին, որոնցից շատ դարերի ընթացքում անընդհատ ոգեորվում էին ծովին առընթեր երկիրների լաւագոյն բանաստեղծները։ Նա, ռուս ժողովուրդը, չէր կարող սիրել լայնատարած ծովը, իբրև իր հարազատ տարրը։

Բայց Այվազեանը, իր տաղանդի զօրութեամբ, հարկադրեց սիրել ծովը, ոչ միայն, նրանց, որոնք իրանց կեանքում բնաւ ծով չէին տեսել, այլ և նրանց, որոնք թէպէտ և տեսել էին, սակայն չէին իմանում ըմբռնելու. դրա հրաշալի վայելչութիւնները։ Լուսապայծառ զիշերի դիւթիչ հրապուրանքը, արիթանչոյլ արեգակի մայր մըտնելու չքեղութիւնը, մարդուս հոգու վրա ահ ու սարսափ ձգող ալեկոծութիւնը—ահա այն զգացմունքները, որոնք յատկապէս ոգեորում են մեր նկարչին և այն զգացմունքները, որոնք հաղորդվում են նրա պատկերների զննողներին։ Ով որ գաղափար ունի այս պատկերների մասին, նրան խորթ չը պէտք է թուի, Սև ծովի վրա երբեմն չոգեկառքով ճանապարհորդների և մանաւանդ ճանապարհորդուհիների, երբ նրանք ջրերի մակերեւոյթի վրա տեսնում են յանկարծ մի որ և իցէ գեղեցիկ լուսաւորութիւն, բացականչելը. «Ահ, ինչ հիանալի տեսարան է, երանի թէ այժմ Այվազեանը այստեղ լինէր. նա, անշուշտ, այս ամենը սքանչելի կերպով կը նկարէր»։ Զննման ճշդութիւն և անկեղծութիւն—ահա ինչի մէջն է կայանում նրա զօրութիւնը, ահա որտեղ պէտք է որոնել նրա փառքի աղբիւրը, այն փառքի, որ ոչ թէ տարիների ընթացքով չէ նսեմանում, այլ քանի գնում տարածվելով աճում է զուգահաւասար նրա զարգացող և կատարելագործվող արուեստականութեան հետ։

45 տարի շարունակ վայելելով հասարակութեան սէրը, Այվազեանը մինչև այժմ էլ մնաց նրա համար իբրև ամենահամակրելի նկարիչ։

Ցառաջ քան մանաւորելը խօսքս երկու վերոյիշեալ մեծ պատկերների վրա, որոնք ներկայացնում են Ամերիկայի գիւտը, պարտ եմ հաստատում ասել, որ Այվազեանը իր ապագայ արտադրութեանց համար նիւթեր ժողովելու դիտաւորութեամբ նախ երկու տարի ճանապարհորդեց Խտալիայում և յետոյ իր սովորական, անընկճելի յամառութեամբ ձեռնամուխ եղաւ գործին։ Նրա վրձինը, որ շատ էր աշխատել ծովային տեսարաններ նկարելիս, այս անգամ պահանջում էր աւելի լայն գործադրութիւն և մեր երևելի մարինիստը միտք յղանալով նոր ինն անջինջ յիշատակ թողնել գեղարուեստականութեան պատմութեան մէջ, ներդաշնակեց ովկիանոսի տարրական երևոյթները այն պերճ և յանդուգն նաւավարի անուան հետ, որ նոր աշխարհ գտնելով, պատճառ դարձաւ նոր դարագլխի հաստատման ազգերի պատմութեան շրջանում։

Այս պատկերները X. Колумбъ на пути въ Америку և Торжественное вступленіе Колумба на о. Сансальвадоръ անագին պատմական նշանակութիւն ունեն ոչ լոկ դրա համար, որ նիւթերը պատմական են կամ Կոլոմբոսի և նրա ուղեկիցների պատկերները ժամանակակից ընտիր պատկերներից են արտագրված, իսկ նաւերի արտաքին տեսքը ճիշդ մոդելներից, ոչ, այլ դրա համար, որ Այվազեանը ինքն զգացել է և քաջ ըմբռնել Կոլոմբոսի սրտի կոկիծը, ուրախութիւնը, կենդանի ներկերով նկարել է բոլոր սարսափելի խանդոտները, որոնց աչիարտահոչակ նաւավարը հանդիպում էր իր նաւագնացութեան միջոցին և այն անսահման և խորին հոգեմայլութիւնը, որ փայլում է նրա երեսին իր քաջալր նպատակին հասնելուց յետոյ։ Ոչ մի ուրիշ գրաւոր նկարագրութիւն այսքան պարզ գաղափար չէր կարող տալ Կոլոմբոսի կատարած փառահեղ մեծագործութեան և կրած բազմաթիւ վտանգների մասին, որոնց դէմ վիճակված էր նրան անդադար մաքառելու։ Առաջինը, յիշեալ երկու հակայական պատկերներից, ներկայացնում է ամբոխված ծովը և ալեկոծութիւնը. ահագին կոհակները ալրվելով պատկերի մի ծայրից դէպի միւսը, կարծես, պատրաստ են կատաղի դուրս ցայտելու. մռայլ երկինքը պատած է մութ ամպերով. ովկիանոսը իր անչատակ խորութեամբ, անվերջ հորիզոնը, երկինքը մի ահեղ դժոխային խառնուրդ են ձևացնում։ Կոլոմբոսի Santa Maria նաւը այնքան յարմար յօրինված է պատկերի վրա, որ նա բոլոր տախտակամածով զննողի աչքին է ընկնում. ալիքների ուժգին հարուածը նրան սաստիկ խոնարհել է մի կողմ և ջրի փրփրով սրսկել. էլ մի րոպէ և նաւը կորցնելով իր հաւասարակշռութիւնը, անշուշտ, պիտի խորտակվի անդունդի մէջ, որ մի քանի հարիւր անմեղ զոհերի հետ կլանելու է և նաև գերահռչակ նաւավարի հիանալի դաղափարը։ Ցախտակամածին տիրել է կատարեալ տագնապ և ապստամբութիւն. նաւաստիները աշխատում են պինդ բռնվիլ չուաններից, որ չը գլորվեն ջուրը, մի բանիները անճարացած ընկած են, ուրիշները սրտմտութեամբ լի մերկացրած սրերով յարձակվում են Կոլոմբոսի վրա, որի բարձրահասակ և փառաւոր կերպարանքը արձանացած կանգնած է նաւի մի ծայրում. նա այդ միջոցին ցոյց է տալիս (նոցա) ձեռքով՝ ծածանվող դրոշակի վրա, ուր Փրկչի խաչելութիւնն է նկարված, որով, ինչպէս յայտնի է պատմութիւնից, Սպանիայի թագուհի Իզաբէլլա Կատոլիկեսը բարի ճանապարհ և յաջողութիւն մաղթեց Կոլոմբոսին։ Ամենայն տեղ մահ և յուսահատութիւն է թագաւորում։ Բայց սոյն իրողութեան մէջն էլ դարձեալ երևում է նկարչի բանաստեղծական հոգու նրրութիւնը. մինչև անգամ իր սիրեցեալ տարրի սարսափելի այլայլութեան մէջ նա գիտէ ընտրել միշտ գեղեցիկը ինչպէս, օրինակ այս լուսաւոր նշոյլը, որ ճեղքելով մռայլ ամպերը, ընկնում է նաւի վրա և լուսաւորում է տախտակամածը և ալիքները, պատկերի վրա առաջին տեղն է բռնում. դա այնպիսի վարպետութեամբ նկարված է, որ այցելուներից շատերը, ցերեկով, սխալմամբ ընդունում էին նրան պատուհանից ներս մտնող արփիափայլ գծի տեղ. այս նշանը, կարծես, մի կերպ նախագուշակում էր, որ Կոլոմբոսի կորովի ոգին ուղղմութեամբ Աստուծոյ յաղթող պիտի դուրս գայ մահի և յուսահատութեան անդնդից։

Երբէք Այվազեանը, ալեկոծեալ ծովը նկարելիս, դեռ չէր հասել այնքան կատարելագործուած, որքան հիմա։ Նրա համար այս անդադար շարժուն, միշտ գեղեցիկ տարրի հիանալի տեսքերը և արտաքին, որոնցից շատ դարերի ընթացքում անընդհատ ոգեորվում էին ծովին առընթեր երկիրների լաւագոյն բանաստեղծները։ Նա, ռուս ժողովուրդը, չէր կարող սիրել լայնատարած ծովը, իբրև իր հարազատ տարրը։

Բայց Այվազեանը, իր տաղանդի զօրութեամբ, հարկադրեց սիրել ծովը, ոչ միայն, նրանց, որոնք իրանց կեանքում բնաւ ծով չէին տեսել, այլ և նրանց, որոնք թէպէտ և տեսել էին, սակայն չէին իմանում ըմբռնելու. դրա հրաշալի վայելչութիւնները։ Լուսապայծառ զիշերի դիւթիչ հրապուրանքը, արիթանչոյլ արեգակի մայր մըտնելու չքեղութիւնը, մարդուս հոգու վրա ահ ու սարսափ ձգող ալեկոծութիւնը—ահա այն զգացմունքները, որոնք յատկապէս ոգեորում են մեր նկարչին և այն զգացմունքները, որոնք հաղորդվում են նրա պատկերների զննողներին։ Ով որ գաղափար ունի այս պատկերների մասին, նրան խորթ չը պէտք է թուի, Սև ծովի վրա երբեմն չոգեկառքով ճանապարհորդների և մանաւանդ ճանապարհորդուհիների, երբ նրանք ջրերի մակերեւոյթի վրա տեսնում են յանկարծ մի որ և իցէ գեղեցիկ լուսաւորութիւն, բացականչելը. «Ահ, ինչ հիանալի տեսարան է, երանի թէ այժմ Այվազեանը այստեղ լինէր. նա, անշուշտ, այս ամենը սքանչելի կերպով կը նկարէր»։ Զննման ճշդութիւն և անկեղծութիւն—ահա ինչի մէջն է կայանում նրա զօրութիւնը, ահա որտեղ պէտք է որոնել նրա փառքի աղբիւրը, այն փառքի,